

www.vulkani.rs
office@vulkani.rs

Naziv originala:
Nadifa Mohamed
THE ORCHARD OF LOST SOULS

Copyright © 2013 by Nadifa Mohamed
Translation Copyright © 2015 za srpsko izdanje Vulkan izdavaštvo

ISBN 978-86-10-01295-8

Ova knjiga štampana je na prirodnom recikliranom papiru od drveća koje raste u održivim šumama. Proces proizvodnje u potpunosti je u skladu sa svim važećim propisima Ministarstva životne sredine i prostornog planiranja Republike Srbije.

NADIFA MOHAMED

ZABORAVLJENI
RAJ

Prevela Ana Anastasijević

izdavaštvo
vulkan

Beograd, 2015.

*Majci, ocu
i ujaku Kildiju*

Ako prva žena koju Bog stvori
Bejaše sama dovoljno snažna
Da naglavce izvrne svet,
Sve žene danas kadre bi morale biti
Da ga u prvobitno stanje vrate.

Zar nisam i ja žena, Sodžerner Trut

DEO PRVI

Pet je izjutra. Prerano za doručak. Gotovo da je potpuni mrak, svetla ima tek toliko da se razazna razlika između svetlijih i tamnijih pruga na podu, ali Kavsar užurbano umiva lice u lavoru u kupatilu, trlja četki-
com zube i uskače u svakodnevnu odeću. Oseća kožu ispod podsuknje i crvene haljine dok navlači debele ćilibarske narukvice na obe nadlak-
tice i namešta tešku srebrnu ogrlicu oko opuštenih grudi. Pre nego što
otključa vrata koja vode iz spavaće sobe u kuhinju, uredno slaže čar-
šave preko jednostavnog kreveta, ispija vodu iz čaše s noćnog stočića
i istresa sandale zbog paukova ili škorpija koje su tu, možda, potražile
sklonište preko noći. Zna da će to biti dug dan i da treba da pojede jak
doručak, ali joj joj je stomak zgrčen kao pesnica. Sa sandalama na no-
gama i maramom koja joj prekriva ramena, Kavsar otvara spoljašnja
vrata, nestrpljiva da se sretne s komšijama Marjam Inliš, Fadumom,
Zahrom i Dahabom, koje se već muvaju po njenom dvorištu.

„Zašto toliko gnjaviš, *samaaley!*“, pita Dahabo mašući joj rukom
u kojoj drži pljosku.

„Morala sam da namažem kolena uljem“, odgovara Kavsar uz
osmeh, prihvatajući ruke svoje drugarice iz detinjstva. Muškarci i žene
iz Gudija – režimske lokalne straže – proveli su noć izvikujući preko
megafona naređenja o tome šta treba obući i gde je mesto sastajanja.
Sve žene obukle su istu tradicionalnu odeću, a Zahra je još izlomila
grane *miri-miri* drveta, koje sada deli ženama kako bi njima mahale
na stadionu – još jedna instrukcija saopštena preko megafona. Uzana
peskovita ulica pred njima puna je žena u sličnim haljinama, a iza njih

još veći broj usporeno prati kolonu. One prolaze pored hotela Umara Fareja sa osamnaest soba, na kojem je svaki prozor prekriven i zatvoren, kao da i sama zgrada spava; ne čuju se ni pesme ni zvuci iz kung-fu filmova u Zahrinoj video-sali; Rageov dućan na uglu sad izgleda kao obična koliba od talasastog pleha i nema ni traga od onog uobičajenog pompeznog šarenila nalik na Aladinovu pećinu.

„Vidi koliko nas samo rano izvlače iz kreveta. Ništa njima nije preterano, svinje jedne.“ Marjam Inqliš pritegnu traku kojom je držala bebu na leđima; dvoje starije dece morala je da ostavi zaključane kod kuće.

Kavsar miluje leđa usnule bebe želeći da je to Hodan, njeno dete koje se vratilo kao novo biće, sa šansom za novi život.

„Pogledaj nas samo, mi u stvari predstavljamo jednu istu ženu u različitim životnim dobima“, smeje se Fadumo mašući štapom ispred sebe.

Istina je: iste su, samo što je Marjam Inqliš u kasnim dvadesetim, Zahra u četrdesetim, Dahabo i Kavsar ulaze u šestu deceniju, a Fadumo pogrbljeno troši sedamdeset i neku. Izgledaju kao neka ilustracija iz školske čitanke; potpuno iste, u istim odeždama, i samo im broj bora na licu i pogrbljenija leđa otkrivaju godine. Izgleda da vlast i želi da izgledaju tako – kao jednostavni, nasmešeni likovi iz nekog crtanog filma, bez sopstvenih zahteva i potreba. Sada su ti likovi oživali – i to ne dok obrađuju zemlju, mašu ili rade u fabrici, kao na novčanicama od jednog šilinga, već dok s mukom tabanaju prema proslavi kojoj su prisiljeni da prisustvuju.

One prolaze sporednim uličicama, a nebo nad njima je sve bleđe i bleđe dok polako stižu nadomak sportskog stadiona. Aktivisti Gudija s trakama oko mišica pitaju ih iz kog su kraja, a potom ih prebrojavaju dok prolaze kroz kapiju.

„Odvejne nas posmatra“, uzvikuje Dahabo pokazujući prstom naviše.

„Pst“, prošaputa Marjam, „čuće te.“

Kavsar se okreće prema gudistima da proverii jesu li čuli nešto, ali su oni prezauseti jer gomile ljudi, gurajući se, navaljuju kroz kapiju stadiona. Majke revolucije pozvane su iz kuhinja i otrgnute od svojih obaveza da bi pokazale visokim stranim gostima koliko je režim voljen i koliko su zahvalne za mleko i mir koje im je do-
neo. Režimu su žene potrebne kako bi sve izgledalo što čovečnije.

Iznad Dahabinog uzdignutog prsta širi se ogromna slika diktatora, koja visi nad stadionom kao drugo sunce, dok mu blistavi zraci sijaju oko glave. Slikari su nastojali da ublaže to nemilosrdno i smrkuto lice, ali im je uspelo samo da ga učine grotesknim – brada mu je sad predugačka, nos preterano baburast, a oči zrikave. Jedino što su pogodili jesu njegovi kratki brkovi, štucovani po uzoru na onog nemačkog vođu.

Radnici užurbano kače i ostale, nešto manje, slike diktatorovih pomoćnika, ministara odbrane, finansija i unutrašnjih poslova koji se stalno smenjuju na položajima, toliko nesigurnim da će možda već do kraja dana biti naručeni novi portreti. Fadumo ih predvodi na putu ka tribinama, a ostale žene je prate, znajući da im neće biti udobno gde god da se nalaze; neće biti ni hladovine, ni odmora, ni osveženja u narednih sedam sati. Osamdeset sedma bejaše sušna godina, pa je plavetnilo vedrog neba ponovo bilo neumoljivo.

Filsan nije spavala poslednja tri dana. Bile su joj poverene tri jedinice Gudija koje su joj stvarale gomilu problema; ni u svojim najgorim snovima ne bi mogla da zamisli svađalačkiju, neefikasniju i brbljiviju grupu od te. Na kraju je zbog toga neke od njih poslala nazad u izbeglički kamp Sabad da obučavaju narodnim igrama jednu grupu dece, iako je iskreno sumnjala da će biti kadre da obave to kako treba. Druga jedinica je sada stacionirana na severnom ulazu u stadion, dok treća sateruje zaostale posetioce, čisteći od otpadaka stepenište i trasu kojom će proći parada. Važne ličnosti se ne očekuju bar još jedan sat, a stadion i dalje izgleda prazno i neorganizovano; većina učesnika tek treba da pristigne, i sam bog zna u kakvom će stanju tada biti.

Ovo je Filsanin prvi Dvadeset prvi oktobar u Hargeisi, i deluje joj prilično klimavo u odnosu na ono što je gledala u Mogadišu. Prošlo je tačno osamnaest godina otkad je posle vojnog puča predsednik preuzeo vlast, a sve proslave koje se u Mogadišu organizuju uvek prikazuju sistem u najboljem svetlu; tamo svi rade kao jedan kako bi stvorili nešto zaista lepo. Vojni zapovednik severozapadnog regiona, general Harun, prava predsednikova slika i prilika u Hargeisi, organizovao je vojni deo parade, te će ona otpočeti i završiti se preletom aviona, a civilni deo svečanosti skleпали su *gudi*, koristeći ceremoniju kao dobru priliku da prikažu lokalno amatersko pevanje, igru i govorništvo.

Filsan prebira prstima preko zubaca češlja u džepu pantalona i gricka usnu; gleda u prazan podijum gde će sedeti general Harun s velikodostojnicima i zamišlja sebe u samom centru, kako maše podanicima, ne kao pratilja već kao njegova naslednica. Čizme su joj sjajno izglačane, njena uniforma kaki boje je čista i uredno ispeglana, a crna beretka na glavi iščetkana i zakošena baš kako treba. Iscrtala je linije oko očiju kanom i prstima nanela karmin na usne. I dalje sasvim liči na sebe, ali izgleda nešto bolje i malo je ženstvenija; odupirala se ona sve dosad ovakvim trikovima, ali ako su zapažali druge žene vojnike kad se ovako doteraju, možda će zapaziti i nju.

Ona gura češalj dublje u džep i otpozadi zateže tuniku. Dok užurbano prolazi kroz južnu kapiju, dva policajca u civilu joj salutiraju, pogledajući se međusobno i osmehujući se. Filsan oseća da je pocrvenela od neprijatnosti jer zna da će početi da bulje u njenu zadnjicu čim im se za to ukaže prilika. Iza južne kapije vojni konvoji počinju da se postrojavaju u redove: tenkovi, džipovi, blindirana vozila, kamioni što nose sve moguće tipove raketa i projektila, vojnici pod metalnim zelenim šlemovima koji strpljivo čekaju u vozilima i pored njih. Filsan se oseća ponosnom dok ih posmatra. Ona je deo treće po veličini afričke armije, sile koja je mogla da porobi čitavu Etiopiju 1978. godine, a ne samo Ogaden, samo da Rusi i Kubanci nisu promenili strane.

Filsan sad korača duž konvoja, a njeni vojnici ne bulje u nju niti se smejuje kao ovi jedva obučeni policajci; ukazuju joj dužno poštovanje kakvo vojnici uvek upućuju jedni drugima. Njen život se uvek vrteo oko takvih ljudi, od njenog oca do nastavnika na političkim naukama na Halan koledžu; njihov sud ima težinu za nju, ali i dalje strepi, jer se oseća sićušnom u njihovim očima. Filsan se dobrovoljno javila da ode na sever, nadajući se da će time – iako je žena – dokazati da u njoj ima više odanosti revoluciji nego u ma kojem od njenih muških vršnjaka. Služenje unutrašnjoj bezbednosti je posao od koga lice postaje namrgođeno; tamo se obavlja težak, rudarski posao hvatanja bandita iz nacionalnog oslobodilačkog pokreta, koji neumorno istrajavaju u štrpanju vladinih resursa. Osvrćući se unaokolo, ona shvata kako je vrlo lako moguće da su pripadnici tih zabranjenih grupa i sad ovde prikriiveni i da se anonimno provlače kroz kapiju, izmešani s majkama

u odorama i uniformisanom školskom decom. Da, nemoguće je razlikovati neprijatelje i prijatelje.

Bio je to vrlo težak način da se zaradi novi par cipela, ali je za Deko bilo vredno truda. Na časovima igranja, koje je pohađala mesec dana, naučili su je da pleše *hilgo, belwo, dudi*, pa i zaista neobično komplikovani *halawalaq*. Iako nije loša igračica, improvizacija joj ide bolje od propisanog sleda koraka, pa se čak i sada izvija nalevo umesto nadesno i ide unapred umesto unazad. Igračice još nikako da vide cipele, ali je to jedino o čemu je Bezuba Milgo govorila za vreme časova. Znojem i suzama one su zaslužile te cipele, a Deko ima nameru da ih nosi onako kao što vojnik nosi medalju.

„Misli na cipele. Zar ih ne želiš? Hoćeš da budeš bosa doveka? E, onda se koncentriši!“ Preko nogu joj pređe oštra šiba od grančice akacije.

Devojčice su naučile da igraju u ritmu što ga je Milgoin grubi dlan stvarao udarajući u dno plastične posude, ali na paradi će biti pravih bubnjeva, truba, gitara i svega ostalog. Igrače pred hiljadama ljudi, čak će i guverner čitavog regiona biti prisutan, tako da moraju da *vežbaju, vežbaju, vežbaju*.

Najzad je osvanuo dan parade. Pre zore, grupe od po tri dečaka i tri devojčice, svi iz sirotišta, saterani su u dvorište iza klinike kampa i izribani gotovo do smrti. Dekoine oči su još upaljene od sapuna jakog mirisa i ona ih neprestano trlja kako bi ublažila svrab. Kamion čeka pored ambulantsnog šatora i decu oblače u tradicionalne *macaweis* i *guntiino*, a zatim ih trpaju u zadnji deo kamiona. Motor se pali i oblak smeđeg dima izbija iz auspuha, a kako se brzina povećava, Deko se sve grčevitije drži sa strane. To joj je prvi put da se nađe u vozilu i iznenađena je što oseća tako jak vetar na licu, dok joj pramenovi kose fijuču oko glave kao po olujnom danu. Kad kamion uspori, vetar zastaje, a Deko zbog prašine koja se podigla čkilji i čvrsto stiska usta.

Dok ostala deca uvežbavaju pesme koje će pevati na paradi, Deko iznova usmerava pažnju na izbeglički kamp čiji polukružni drveni *akali** postaju samo mrlje u daljini. Skladište žita i brojne ambulante neprestano okružene izbeglicama koje se guraju, nevidljivi su odavde;

* Somalske kolibe, uglavnom pravljene od blata i cigli, prekrivane plehovima i ciradama. (Prim. lekt.)

raspravljanje, ogorčenost, tuga, sve je to sad daleko. Put vijuga naniže kroz potpuno goli pejzaž ka Hargeisi, u kome nema ničega sem ponekog žbuna aloje, životinjskih kostiju i plastičnih cipela, pa je stvarna razlika u odnosu na kamp samo u svežijem vazduhu. Na horizontu se vide samo plavo nebo i jedna žuta pruga usmerena napred, pa je teško i zamisliti da se nešto materijalno uopšte i nalazi ispred njih. Deko skoro da očekuje da se kamion, dosegnuvši kraj ove žute trake, prevali preko ivice horizonta, ali umesto toga, on nastavlja da odskače po neravnom putu prekrivenom krupnim tucanikom, sve dok ne stigne do prvog vojnog kontrolnog punkta izvan grada.

Kavsar i njene komšinice tiskaju se na drugoj tribini; stadion je sagrađen za tri hiljade gledalaca, ali ih je danas tu nagurano više od deset hiljada. Krupne žene se guraju duž uske staze, zaokupljene su razgovorom, gaze Kavsar po nožnim prstima i služe se njenim rukama da bi se pridržavale, a da i ne pogledaju u njenom pravcu. I dalje je sveže, ali će temperatura neprestano rasti sve dok svi ne počnu da se osećaju kao odrane kože, one što su ostavljene na suncu da se osuše. Osećajući da su joj kolena već otekla, Kavsar počinje da svaki čas prebacuje težinu s noge na nogu.

Festivali na dan dvadeset prvog oktobra su samo loše imitacije proslave Dana nezavisnosti, razmišlja ona – kao kad siroti muž podseća svoju nesrećnu ženu na dobra vremena što su ih nekada delili, a i sam zna da se ona nikada neće vratiti. Kad su Britanci 26. juna 1960. godine otišli, svi su pohrlili iz svojih domova obučeni u odeću pristiglu u paketima pomoći i okupili se na opštinskom *khayriyo*, između nacionalne banke i zgrade zatvora. Svi su bili pijani i divljali su; devojke su ostajale trudne te noći, a na pitanje ko je otac njihovog deteta, odgovarale bi: „Pitajte zastavu.“ Skoro smrvljena u zahuktalaj gomili u trenutku kada je somalska zastava podignuta prvi put, Kavsar je te noći izgubila dugačku, zlatnu mindušu koja je bila deo njenog miraza, ali Faraha nije bilo briga – rekao je kako je to njihov poklon novoj naciji. Žurka se zatim preselila u Park oslobođenja i trajala do sledećeg jutra; onda se uspavani grad pretvorio u pravo igralište, a mladost zemlje poverovala je da je postigla ono što njihovi stariji nisu. Ljudi su se posle svega dobroćudno šalili, tvrdeći kako je taj dan promenio žene Hargeise toliko

da se one posle takvih nesputanih bahanalija više nikad nisu vratile skromnom, tihom životu kakav su ranije vodile, i da je ukus jedne vrste slobode izazvao kod njih nezasiću želju za svim ostalim slobodama.

Žmarci u stomaku odvratili su Kavsar pažnju s orkestra koji, štimujući instrumente, maršira pored nje. To je osećaj koji joj se sad stalno javlja, on je poput noktiju koji grebu unutrašnjost njene kože, poput otkucaja srca koje pulsira duboko u njoj. Marjamina ćerka već je nervozna, pa bucmastim rukama čupka majku za kosu u pokušaju da se iskobelja iz nosiljke. Marjam je pljesne po butini ne bi li je nagnala da se umiri, ali nju to samo još više ljuti. Kako je to jednostavno doba: kad jedino što vaše dete želi jeste da malo hoda unaokolo pre nego što vam se iznova baci u zagrljaj. Tako je i Hodan spavala u danima kao što je ovaj, šćućurena na Kavсарinom ramenu, onda kad su ljudi još uvek bili toliko naivni i iskrenih osećanja da su se radovali slaveći režim; kad je sjaj nezavisnosti činio da sve izgleda čarobno – naš prvi somalski udžbenik, naša prva avionska linija, sve je to bilo čudesno. A ono što je izazvalo sav jad bila je petokraka: ta zvezda sa pet krakova na zastavi, čiji svaki krak predstavlja deo somalske otadžbine, odvela je zemlju u rat s Kenijom, a zatim s Etiopijom, pothranjivala pogubnu želju da se povrate davno izgubljene teritorije. Poslednji poraz promenio je sve. Posle sedamdeset devete, oružje upereno prema spoljnim neprijateljima promenilo je smer i počelo da prašti po Somalcima, iskaljujući surovi bes poniženih, koji se vraćaju preko pustinje Haud.

Filsan mrzi skućenost Hargeise. U Mogadišu građevine streme ka nebu i zaslepljuju svojom belinom; ovde sve ulizički i pokorno prijanja uz tle, ti jeftini bungalovi sačinjeni su od blata, uglavnom neokrećeni, kao da je grad naseljen gigantskim termitima što stvaraju svoje domove od prašine i pljuvačke. U Mogadišu su najstarije rezidencije napravljene od korala i imaju suptilne drvene gredice i zasvođene plafone, što kod ljudi izaziva osećaj nečeg čudnog. U centru grada, gde se ulice na nekim mestima sužavaju do širine ramena, skoro da hodate kao u snu, nikad sasvim sigurni u to šta se može pojaviti već iza sledećeg ugla: čovek razgolićenih grudi sa srebrnastom sabljarkom prebaćenom preko mršavih crnih leđa, gomila dečurlije koja sa svojim drvenim kutijama recituje Kuran, devojka koja muze belu kravu s rogovima u obliku lire.

Taj prostor tamo poseduje neku čaroliju, pravu pravcatu misteriju, i sa svakim vašim korakom on se pomera kroz vreme unapred ili unazad; sasvim je pogodno to što naselje leži uz okean iznad kojeg njegov duh diše mnogo slobodnije nego što bi bilo moguće da je sabijeno okolnim planinama kao *džin** u boci.

Vojni orkestar Gudija u tamnoplavim tunikama i s belim kapama stoji pored nje, vremešni ljudi koji štimuju svoje stare instrumente. Nedostatak veštine nadoknađuju svojom željom da budu na usluzi; zato će svi škripati i tutnjati sve dok im se ne kaže da prestanu. Muzičari u Hargeisi su amateri; oni koji nisu uspeli u Mogadišu upražnjavaju svoj zanat ovde, u jedinom teatru ili na venčanjima koja se preko dana odvijaju u bungalovima. Potreban je pravi grad da bi se isterali vreli ritmovi života – otkucaji sata na gradskoj kući, udarci ašova, zvižduci saobraćajca – sve je to neophodno da bi nikli i procvetali oni životni nemiri što čoveku ubrzavaju puls.

Strani dostojanstvenici izlaze iz povorke vozila tačno na vreme i Filsan prepoznaje jedan par sa slike objavljene u *Oktobarskoj zvezdi*, nacionalnim novinama. Grupu predvodi američki ekonomski ataše, a prate ga egipatski ambasador i čovek u gracioznoj odori i *keffiyah*. Desetak ostalih zvaničnika raspoređuju se po plavobelom podijumu, da bi tu sačekali Generala.

Automobilske sirene najavljuju njegov dolazak. Vojnik nespretno polaže otrcani crveni tepih od kapije do podijuma, a onda general Harun izlazi iz crnog mercedesa. Kao da struja prolazi kroz tribine dok on prilazi svojoj stolici okružen telohraniteljima, oseća se napetost, i svaki zvuk je pojačan iznenadno stvorenom tišinom. Filsan se hitro osvrće da osmotri prilike iza sebe: lokalno stanovništvo ne viče i ne baca uvis sitne predmete, ali su njihove oči prikovane za tog markantnog, džinovskog čoveka u uniformi. Oni se propinju unapred u sedištima, a liče joj na pravu lavinu telesa, spremnih da se sruše na nju i zatrpaju stadion.

Od samog pogleda na generala Haruna Kavsarino srce počinje da lupa u grudima. Liči joj na hijenu – uzdržan i preteći, sâmo njegovo prisustvo kao da oglašava smrt. Ona ga ne okrivljuje samo za Hodaninu

* Džin (demon, duh), prema islamskom verovanju opasno biće stvoreno od vatre, nevidljivo dok se ne otelotvori. Meša se s ljudima s kojima može imati i potomstvo. (Prim. lekt.)

smrt, nego i za njeno hapšenje, nestanak i svođenje na beznačajnu figuricu. Uprkos svoj ovoj gužvi, Kavсар oseća kao da se brdo nekakve crne muke obrušava na nju, čineći je slepom, gluvom i nemom, kao da se odjednom našla na dnu bunara, a u stanju je da se ispne tek do pola puta, da bi potom iznova i iznova padala dole.

„Ostani s nama“, tapše Dahabo Kavсар po ruci, a ova i kroz utrnulu kožu oseća njenu toplinu.

„Kad će ta prokleta stvar da počne?“ Kavсар se pravi kako je usredsređena na događaje oko sebe, ali su njene misli i dalje u onom bunaru.

„Pažnja! Gledaj!“

Tri MIG letelice u formaciji preleću iznad njihovih glava poput sivih i dugovratih lešinara što se ustremljuju iz vazduha kad spaze leš u blizini, sa šest pruga dima koje se najpre zgrušavaju za njima, a potom raspršuju. Zvaničnici stoje u stavu mirno; to su lešinari druge vrste i drugog kalibra, oni su dekorisani i šareni poput marabua koji se gnezde punih trbuha, ali su im oči iza tamnih stakala neprestano oprezne i pažljive.

Sada Kavсар od svih ljudi dodiruje još samo Dahabo. Otprilike jednom mesečno one se sastaju u Kavсарinoj kući uz čaj i lamentiranje, a Dahabo istrajava na tome da položi ruku na Kavсарinu nogu dok priča, kao da joj je vrlo dobro poznato koliko je mučno i studeno živeti sam, bez ikakvog ljudskog glasa i dodira. Dahabo je steže, mesi ili mazi zavisno od teme razgovora, ali njena ruka nikad nije daleko; to je tvrda šaka debele kože, s potpuno oglodanim noktima, ali to je ruka koja teši i donosi mnogo više od same toplote. To je još jedna činjenica u vezi sa starenjem, ta stalna potreba za toplotom. Kavсарine kosti žude za sunčevim zracima, pa ona svakog dana redovno sedi napolju gotovo čitav sat, odmah pošto prođe najtopliji deo podneva, uživajući u svojoj bašti poput guštera. Međutim, taj njen osećaj usamljenosti i zebnje danas nikako ne prolazi, uprkos toploti sunca koje se uspinje na nebeskom svodu i blizini toliko ljudskih telesa neposredno oko nje.

Veliki zvučnici grme izobličavajući najave, ali to i nije neophodno pošto je redosled parade već vrlo precizno utvrđen. Najpre idu vojnici, kao makazama odsečno režući nogama, zatim, teško gazeći, stupaju stariji policajci i žene u svojim plavim uniformama, pa civili u radnim odelima – nastavnici, službenici, studenti. Jedino u čemu Kavсар

može da uživa jeste to što svoje komšije i njihovu decu pronalazi pogledom u gomili koja maršira, zapažajući njihove zaslepljene oči i ble-saste osmehe dok se naprežu da zapaze članove porodice među gotovo identičnim likovima na tribinama. Gudisti nastupaju poslednji, mašući granama i noseći slike Lenjina, Kim Džong Ila i Maoa, komunista koji su nekad inspirisali diktaturu, ali čije su slike u međuvremenu izbledele, i samo se jednom godišnje iznose na kolicima kao crkvene relikvije. Režim danas traži prijatelje bilo koje fele, bili oni Arapi, Amerikanci ili Albanci.

Na ulazu u stadion Deko je zapazila devojčice svojih godina koje podsećaju na Indijke, kako kratkim metlama napravljenim od sasušene trave čiste unaokolo. Iako su očigledno siromašne, svaka od njih na nogama nosi par mekanih plastičnih sandala.

Deko zatim kroz Milgoine noge gleda kako vojnici otpočinju s paradiranjem. Oni marširaju kao jedan, kao pleme insekata sa zelenim školjkama na glavama; hiljade njihovih nogu šljapka kroz prašinu, hiljade očiju uprte su u istom pravcu. Deko nikad nije videla toliko muškaraca na jednom mestu; u izbegličkom kampu uglavnom su žene i deca koji se neprestano prepiru i svađaju. Vojnici su mladi, snažni i jednoobrazni. Izgleda kao da pripadaju jedni drugima, dok ona sama ne pripada nikome. Milgo zavija dok muškarci prolaze pored njih i Deko nastoji da je imitira, palacajući jezikom između usana i jodlujući. Dok gleda u vojnike, gomilu ljudi i avione iznad glave, procenjuje da je ovo najbolji dan u celom njenom životu, dan kad je apsolutno sve na ovom svetu prostrto pred njene noge, tako da samo gleda i uživa. Nema više izbegličkog kampa i njegove prašine i muva. Oseća kako joj stomak treperi od uzbuđenja; uskoro će se i njoj pružiti prilika da za-uzme svoje mesto u ovom središtu sveta.

Odjednom, na tribinama naspram Kavsar nastaje komešanje i čuje se uzdah iz hiljada grla u trenutku kad se gledaoci naginju napred, a potom se uspravljaju s transparentima u rukama. Prema uputstvu gudista u tradicionalnoj odeći, transparenti su okrenuti i podignuti uvis. U samo nekoliko trenutaka nestala je tribina, a svetlucavi portret Odvejnea okrenut je ka Kavsar. Nekoliko bundžija odbija da podigne